

УДК 37.04:316.61

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/24.176773>**Олена ДУБІНІНА,***orcid.org/0000-0002-2587-8878**вчитель вищої категорії, методист,**вчитель початкових класів**Харківської гімназії № 14**(Харків, Україна) olenadubinina19@gmail.com***Вікторія ПАРТОЛА,***orcid.org/0000-0002-2575-9692**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри природничо-математичних дисциплін**Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди**(Харків, Україна) partolav@gmail.com***Наталія СМОЛЯНИЮК,***orcid.org/0000-0003-3524-581X**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри природничо-математичних дисциплін**Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди**(Харків, Україна) smolnat@bigmir.net*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано нормативно-правову базу з питань реалізації інклюзивного навчання в Україні, яка є запорукою успішного його впровадження в заклади освіти країни. Встановлено, що Україна орієнтується на досвід країн Західної та Центральної Європи (Швейцарії, Фінляндії, Німеччини та інші), які мають вагомий досвід досягнення в реалізації інклюзивного навчання. Обґрунтовано залежність нормативно-правової бази України від міжнародної, зокрема ООН. Визначено вимоги до відкриття інклюзивного класу/групи в умовах закладів освіти. Простежено відповідність порядку організації інклюзивного класу/групи закладів освіти чинній нормативно-правовій базі України, що свідчить про значні успіхи в реалізації інклюзивного навчання у державі як на законодавчому рівні, так і під час безпосередньої його реалізації. Окреслено досвід впровадження інклюзивної освіти у школах та дошкільних закладах України. Представлено статистичні дані щодо кількості інклюзивних закладів освіти та дітей, які в них навчаються.

Ключові слова: *нормативно-правова база, інклюзивне навчання, заклади освіти.*

Olena DUBININA,*orcid.org/0000-0002-2587-8878**Teacher of the highest category, Methodist,**Teacher of elementary grades**of Kharkiv gymnasium № 14**(Kharkiv, Ukraine) olenadubinina19@gmail.com***Victoria PARTOLA,***orcid.org/0000-0002-2575-9692**Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,**Associate Professor of the Department of Natural and Mathematical Disciplines**of the H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University**(Kharkiv, Ukraine) partolav@gmail.com*

Natalya SMOLYANYUK,

orcid.org/0000-0003-3524-581X

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Natural and Mathematical Disciplines
of the H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) smolnat@bigmir.net

NORMATIVE AND LEGAL BASIS FOR PROMOTING INCLUSIVE EDUCATION IN THE EDUCATIONAL SYSTEM OF UKRAINE

The article substantiates the relevance of the chosen theme to the requirements of modernity. In the article were analyzed the regulatory framework on implementation issues of inclusive education in Ukraine, which is the key to its successful application to educational institutions of the country (Laws of Ukraine, Decrees and Orders of the Cabinet of Ministers, Orders, Letters and Recommendations of the Ministry of Education and Science of Ukraine, report "Sustainable Development Goals: Ukraine (2016–2030) and others). It was established that Ukraine is guided by the experience of the countries of Western and Central Europe (Switzerland, Finland, Germany, and others.), which have significant achievements in the realization of inclusive education. Was substantiated the dependence of the legal and regulatory framework of Ukraine on the international, in particular, the United Nations, were specified the documents that Ukraine has adopted in response to international ones. The procedure of procedural actions for the introduction of inclusive education was described, namely: submission of an application and other documents to an educational institution by parents of a child with special educational needs; formation of a team of psychological and pedagogical support of such a child; Planning and conducting of psychological and pedagogical and correction-development classes (services); drafting of the program of individual development of the child; selecting and equipping a room for the creation of an inclusive class / group, and a resource room. Were defined the requirements for opening an inclusive class / group in the conditions of educational institutions. The compliance of the order of the organization of the inclusive class / group of educational institutions with the current regulatory framework of Ukraine is traced, which indicates significant progress in the implementation of inclusive education in the state, both at the legislative level and in the immediate realization of it. Was determined the experience of introducing inclusive education in schools and preschool institutions of Ukraine. Were given statistical data on the number of inclusive educational institutions and children who study in these educational institutions. The dynamics of the increase of inclusive educational institutions, especially in regional centers and large cities over the past 5 years, has been noted.

Key words: normative and legal basis, inclusive education, educational institutions.

Постановка проблеми. Питання освіти «особливих» людей турбували світ ще у минулому столітті, про що свідчить низка документів: Загальна Декларація прав людини (1948 р.), Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960 р.), Всесвітня декларація про освіту всіх (1990 р.) та багато інших.

Однак Конвенція ООН про права дитини у 1989 р. стала першим офіційним міжнародним документом, в якому описані права дітей-інвалідів. Україна у 1991 р. ратифікувала цю Конвенцію. Як наслідок, починаючи з 2000 р., з'явилася низка ухвал, указів, постанов, концепцій та законів, що передбачають поступову інтеграцію дітей-інвалідів у загальноосвітній простір («Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів» 2000 р., Указ Президента України № 900/2005 від 1 червня 2005 р. «Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями», Закон «Про реабілітацію інвалідів в Україні» 2005р. та ін.). У 2009 р. Україна ратифікувала ще одну Конвенцію ООН про права інвалідів, що спонукало до внесення змін у новий Закон про освіту, який планували видати за рік.

Аналіз досліджень. Питання становлення інклюзивної освіти в Україні у своїх працях висвітлювали такі науковці, як Н. Ашиток, В. Бондар, І. Зозуля, Н. Кугуєнко, Л. Токарук, В. Шахненко, В. Шевченко та інші. Деяким аспектам підготовки педагога до роботи з дітьми з особливими потребами присвячені роботи І. Садової, Т. Бразалук, А. Колупаєвої, Н. Лалак, С. Литовченко, І. Малишевської, М. Салтишевої. Аналіз досвіду інклюзивного навчання у різних країнах світу зробили М. Захарчук, А. Лапін, Ю. Носенко, В. Павленко, М. Перфільєва та інші. Однак у вищезгаданих роботах аналіз нормативно-правової бази України та світу з питань забезпечення інклюзивного навчання не був об'єктом дослідження, що й зумовило вибір теми.

Метою статті є оглядовий аналіз міжнародної та української нормативно-правової бази щодо забезпечення реалізації інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про загальну середню освіту» від 2010 р. було підкреслено необхідність відкриття інклюзивних класів у загальноосвітніх школах. Однак ще у 2010–2011 навчальному році діти з особливими потребами усе ще навчалися у спеціалізова-

них закладах освіти. Важливим кроком у напрямі організації інклюзивного навчання стало затвердження Кабінетом міністрів України «Порядку організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» 2011 р., після чого у школах активно відкривались інклюзивні класи.

На нашу думку, проведення Всесвітнього форуму з питань освіти у Північній Кореї м. Інчхон 21 травня 2015 р. стало потужним поштовхом, що спонукав до інтенсивного реформування освітньої системи багатьох країн, у тому числі й України. Зміни в освітній політиці запроваджувались з урахуванням потреб людей з інвалідністю та призвели до збільшення кількості закладів освіти для дітей з особливими потребами. Так, в Інчхонській декларації було зазначено 20 положень, що регламентують забезпечення загальної й інклюзивної освіти та навчання протягом усього життя.

У резолюції, що прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 25 вересня 2015 р., щодо сталого розвитку на період до 2030 р. також значна увага надається саме розвитку освіти, що підтверджує одна з зазначених цілей: «До 2030 р. забезпечити рівний доступ уразливих груп населення, зокрема людей з інвалідністю, представників корінних народів і дітей, які перебувають у вразливому становищі, до освіти та професійно-технічної підготовки» (Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 25 вересня 2015 р.: 18–19).

У положеннях резолюції зазначається: «Ми зобов'язуємося забезпечити якісну інклюзивну та рівноправну освіту на всіх рівнях, як-от: дошкільне виховання, початкова, середня, вища освіта, а також професійно-технічна підготовка» (Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 25 вересня 2015 р.: 8).

У 2017 р. Україною було представлено доповідь відповідно до резолюції ООН «Цілі сталого розвитку: Україна (2016–2030 рр.)», в якій окреслено напрями якісної освіти. У завданні 4.7, що входить до забезпечення якісної освіти, зазначено: «<...> створити у школах сучасні умови навчання, включаючи інклюзивне, на основі інноваційних підходів» (Цілі сталого розвитку: Україна національна доповідь, 2017: 34).

З метою реалізації зазначених цілей та відповідних завдань у доповіді України, необхідності адаптації вітчизняної системи освіти до європейського освітнього простору розпочалося реформування української системи освіти на усіх її ланках.

Так, за останні 5 років в Україні було видано низку нормативно-правових документів, а саме: «Концепцію Нової української школи» (2016 р.), «Закон про освіту» (2017 р.), «Закон

про дошкільну освіту» (2018 р.), «Державний стандарт початкової освіти» (2018 р.), Закон України «Про внесення деяких змін до законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» (2018 р.), Наказ № 609 МОН України «Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» (2018 р.), Наказ МОН України № 414 Про затвердження Типового переліку спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах закладів загальної середньої освіти (2018 р.) та ще низку документів у формі постанов, розпоряджень, наказів, листів та рекомендацій від Міністерства освіти та науки України, що регламентують особливості запровадження інклюзивного навчання.

Важливим кроком у впровадженні якісної інклюзивної освіти є здійснений Україною перехід від Міжнародної класифікації хвороб до Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей та підлітків (МКФ-ДП), що дало змогу Україні долучитися до європейських та міжнародних стандартів захисту прав людини (Наказ МОЗ України № 981 від 23 травня 2018 р. «Про затвердження перекладу Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я та Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей та підлітків»).

МКФ ДП охоплює весь комплекс життєдіяльності – від народження до 18 років і дає змогу провести сучасну, досконалу оцінку в Інклюзивно-ресурсному центрі і надати професійну освітню допомогу та супровід дітей з особливими освітніми потребами під час навчання (Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я: МКФ).

Перший інклюзивний клас як пілотний проєкт відкрився у Києві у 2001 р. Слідом за ним – у 2003 р. на Вінниччині, пізніше знаковою стала поява класу для дітей з обмеженими фізичними можливостями у 2008 р. на Черкащині. Активне відкриття інклюзивних класів та груп стартувало у 2011–2012 навчальному році після того, як на законодавчому рівні було чітко прописано особливості організації інклюзивного навчання. Щорічно кількість таких класів та груп збільшується, особливо в обласних центрах. За даними Міністерства освіти та науки, масове відкриття інклюзивних класів в українських школах розпочалося з 2015 р. У 2018–2019 навчальному році за статис-

тикою в Україні функціонує 950 закладів дошкільної освіти, в яких відкрито 1321 інклюзивну групу та 2620 шкіл із 7179 класами. «За чотири роки впровадження інклюзивного навчання понад 12 000 школярів отримали можливість навчатися разом з однолітками, а 2200 дошкільнят – відвідувати садочки» (Галата, 2019: 5).

Проте процес впровадження інклюзивного навчання в загальноосвітній навчальний заклад (напр., відкриття інклюзивного класу чи групи) потребує чіткого проведення певних процесуальних дій із боку учасників освітнього процесу (батьків, інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ), керівника закладу освіти, вчителя інклюзивного класу, асистента вчителя та/або дитини).

Так, за умов відкриття інклюзивного класу батьки мають надати висновок інклюзивно-ресурсного центру про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку їхньої дитини. У цьому висновку ІРЦ має вказати потреби дитини в корекційно-розвивальних послугах, асистенті вчителя та/або дитини (відповідно до форми, затвердженої постановою КМУ від 12 липня 2017 р. № 545). Далі батькам необхідно подати заяву про зарахування та інші документи для зарахування до загальноосвітнього навчального закладу (Наказ МОН від 16 квітня 2018 р. № 367).

Відповідно до Наказу МОН України № 609 (2018 р.) у закладі загальної середньої освіти формується команда психолого-педагогічного супроводу дитини, постійними учасниками якої є директор або заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель початкових класів (класний керівник), вчителі, асистент учителя, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП), вчитель-реабітолог та батьки або законні представники дитини з ООП. Щодо закладів дошкільної освіти: директор або вихователь-методист, вихователь, асистент вихователя, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП), вчитель-реабітолог та батьки дитини з ООП.

Так, з урахуванням висновку ІРЦ, загальноосвітній заклад освіти має запровадити штатну одиницю – асистент учителя/вихователя та підібрати приміщення для інклюзивного класу/групи. Щодо першого, то Н. Байтемірова вказує на певні труднощі з боку ЗОЗ, пов'язані, насамперед, із незбіганням навчального та фінансового років.

При цьому вказується на те, що асистента вчителя часто плутають з асистентом дитини. Так, на відміну від асистента вчителя, асистент дитини –

непедагогічна посада, відповідно, такої посади немає в типових штатних нормативах закладів загальної середньої освіти. Асистентом дитини може бути хтось із батьків або уповноважена ними особа.

Крім асистента учителя та приміщення для інклюзивного класу, від ЗОЗ залежить: учитель інклюзивного класу, складання індивідуальної програми розвитку (ІПР) та психолого-педагогічні і корекційно-розвиткові зняття (послуг) за умови, що саме школа буде отримувати держані кошти на підтримку осіб з особливими освітніми потребами (Байтемірова, 2019).

Психолого-педагогічні і корекційно-розвиткові заняття (послуги) надаються відповідно до ІПР, на підставі договору про проведення (надання) психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових занять (послуг) відповідно до Постанови Кабміну від 14 лютого 2017 р. № 88 (порядок та умови надання субвенції на надання держпідтримки особам з ООП). До цієї категорії належать сліпі діти та діти із зниженим зором, тяжкими порушеннями мовлення, затримкою психічного розвитку, порушеннями опорно-рухового апарату, порушеннями інтелектуального розвитку, складними порушеннями розвитку (у тому числі з РАС).

Психолого-педагогічні послуги – це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, реабілітаційних установ системи охорони здоров'я, соціального захисту, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру.

Корекційно-розвиткові послуги (допомога) – це комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, що спрямовані на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення.

Індивідуальну програму розвитку складає команда фахівців, відповідно до Постанови КМУ від 15 серпня 2011 р. № 872 із залученням фахівців ІРЦ та батьків дитини з ООП.

Учитель інклюзивного класу обирається керівником загальноосвітнього закладу, обирається найбільш кваліфікований у цій сфері вчитель, який, як і асистент, має ознайомитися з висновком ІРЦ.

Приміщення для створення інклюзивного класу чи групи обирається керівництвом загальноосвітнього навчального закладу відповідно до висновку ІРЦ, а саме потреб такої дитини. Так, дитині має бути зручно добиратися як до класу чи

групи, так і інших приміщень загального користування загальноосвітнього навчального закладу (Байтемірова, 2019).

Особи з порушеннями фізичного, психічного, інтелектуального розвитку і сенсорними порушеннями забезпечуються в закладах освіти допоміжними засобами для навчання.

Відповідно до Наказу МОН України № 414 (2018 р.) надано детальний перелік матеріально-технічної бази школи/дитячого садку, класу/групи та ресурсної кімнати за різними нозологіями.

Що до питання наповнюваності інклюзивного класу чи групи, то за Законом «Про загальну середню освіту» загалом у класі може бути не більше 30 учнів.

При цьому, згідно з «Порядком організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (Постанова Кабміну від 15 серпня 2011 р. № 872), учнів «із числа дітей із порушеннями опорно-рухового апарату, затримкою психічного розвитку, зниженим зором чи слухом, легкими інтелектуальними порушеннями тощо» може бути не більше трьох та учнів «із числа дітей сліпих, глухих, з тяжкими порушеннями мовлення, у тому числі з дислексією, розладами спектра аутизму, іншими складними

порушеннями розвитку (порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з інтелектуальними порушеннями чи затримкою психічного розвитку), або тих, що пересуваються на візках» – не більше двох. Наповнюваність інклюзивної групи в дошкільному навчальному закладі становить до 15 осіб, з них 1–3 дитини з особливими освітніми потребами, в тому числі з інвалідністю.

Висновки. Аналіз нормативно-правової бази України щодо забезпечення реалізації інклюзивного навчання показав відповідність вимогам, зазначеним у міжнародних документах. Встановлено, що основними орієнтирами в цьому питанні є досвід країн Західної та Центральної Європи. З'ясовано, що значимим у цьому процесі було прийняття Кабінетом міністрів України в 2011 р. «Порядку організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах», який остаточно визначив вимоги до організації інклюзивних класів та груп. Простежується чітка відповідність нормативно-правової бази України з питань реалізації інклюзивного навчання в закладах освіти та практичному їх виконанню у процесі організації інклюзивного навчання в школах та дитячих садках України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байтемірова Н. Як організувати інклюзивне навчання в школі: покрокова інструкція. URL: [http://nus.org.ua/articles/yak-organizuvaty-inklyuzyvne-navchannya-v-shkoli-pokrokovaya-instruktsiya/...](http://nus.org.ua/articles/yak-organizuvaty-inklyuzyvne-navchannya-v-shkoli-pokrokovaya-instruktsiya/)
2. Галата С. Інклюзія: змінюємо суспільство. *Освіта України*. 2019. № 5 (1595). С. 5.
3. Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я: МКФ. URL: http://moz.gov.ua/uploads/1/5262-dn_20180523_981_dod_1.pdf.
4. Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 25 вересня 2015 р. 38 с. URL: <http://sdg.org.ua/ua/resources-2/344-2030-2015>.
5. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь, 2017. 174 с. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.

REFERENCES

1. Baitemirova N. Yak orhanizuvaty inklyuzyvne navchannya v shkoli: pokrokovaya instruktsiia. [Baitemirova N. How to organize inclusive education at school: step by step instruction]. URL: <http://nus.org.ua/articles/yak-organizuvaty-inklyuzyvne-navchannya-v-shkoli-pokrokovaya-instruktsiya/> [In Ukrainian].
2. Halata S. Inkliuziia: zminiuemo suspilstvo. *Osvita Ukrainy*. 2019. № 5 (1595). S. 5 [Galata S. Inclusion: changing society]. *Education of Ukraine*. 2019. № 5 (1595). P. 5 [In Ukrainian].
3. Mizhnarodna klasyfikatsiia funktsionuvannia, obmezhen zhyttiediialnosti ta zdorovia: MKF. [International Classification of Functioning, Limitations of Life and Health: ICF.] URL: http://moz.gov.ua/uploads/1/5262-dn_20180523_981_dod_1.pdf [In Ukrainian].
4. Rezoliutsiia, pryiniata Heneralnoiu Asambleieiu 25 veresnia 2015 r. 38 s. [Resolution adopted by the General Assembly on September 25, 2015. 38 p.] URL: <http://sdg.org.ua/ua/resources-2/344-2030-2015> [In Ukrainian].
5. Tsili staloho rozvytku: Ukraina. Natsionalna dopovid. 2017. 174 s. Sustainable [Development Goals: Ukraine. National Report. 2017, 174 p.] URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>. [In Ukrainian].